

POCZUCIE BEZPIECZEŃSTWA I ZAANGAŻOWANIE W RELACJE INTERPERSONALNE MŁODYCH KOBIET

Iwona Janicka, Karolina Janicka

Instytut Psychologii, Uniwersytet Łódzki
Institute of Psychology, University of Lodz

SENSE OF SECURITY AND INVOLVEMENT IN INTERPERSONAL RELATIONSHIPS OF YOUNG WOMEN

Summary. More and more young women decide on cohabitation or single life which may result from difficulties concerning engaging in close interpersonal relationships.

The aim of the study was to answer the question of whether there is a connection between marital status of women and their involvement in the relationship? as well as whether the sense of security may decide about engaging in a relationship with another person? The research involved 240 women in early adulthood: single women (80 women), women in cohabitation (82 women) and married women (78 women). The study used The Questionnaire Sense of Security of Uchnast (1990) and the standardized interview for the study of involvement in relationships.

Studies have shown the connection between the marital status of women and the level of interpersonal involvement ($p = 0,001$). Higher and full commitment applies to married women in comparison to women who are in cohabitation and living alone. Commitment indicates the possibility of building a lasting relationship and depends on the sense of security.

Key words: interpersonal commitment, sense of security, singles, cohabitation, marriage.

Wprowadzenie

We współczesnym świecie obserwujemy zróżnicowane formy funkcjonowania osób w okresie dorosłości. Obok tradycyjnych małżeńskich oraz bardziej powszechnych kohabitacyjnych coraz częściej młodzi dorośli decydują się na życie w pojedynkę. Badania wskazują, że nie tylko mężczyźni, ale również kobiety, preferują związek nieformalny lub życie w pojedynkę (Kwak, 2005; Slany, 2006; Janicka 2006, 2012). Dobre wykształcenie i większe możliwości pracy dają kobietom szansę na niezależność ekonomiczną i rozwój w kierunku kariery, co niejednokrotnie koliduje z podejmowaniem ról małżeńskich i rodzicielskich (Jamieson i in., 2002;

Adres do korespondencji: Iwona Janicka, e-mail, i.janicka@wp.pl

Schneer, Reitman, 2002; Platell, 2006; Szelendak, 2012). Najwyższy wskaźnik – około 90% – kohabitacji odnotowano w Norwegii (Mortensen i in., 2012). W Stanach Zjednoczonych takich par jest około 60% (Hsueh, Morrison, Doss, 2009). W Polsce po raz pierwszy związki nielegalizowane uwzględniono w Spisie Powszechnym w 2002 roku i zgodnie z danymi GUS-u było ich 198 tysięcy, a w 2011 roku ich liczba wzrosła do 397 tysięcy (*Rocznik demograficzny*, 2012). Dane z sondażu TNS Polska, przeprowadzonego w 2013 roku, wskazują, że 2/3 Polaków popiera heteroseksualne kohabitacje. Z kolei 1/3 ludzi w Polsce żyje w pojedynkę. Z uwagi na wydłużony czas kształcenia i doskonalenia zawodowego, co powoduje późniejsze usamodzielnianie się i tym samym wkraczanie w dorosłość należy przyjąć, że singlem jest, zgodnie z definicją Jaszewskiej (2006), osoba między 25 a 55 rokiem życia, niezależna finansowo, bez stałego partnera i żyjąca we własnym gospodarstwie domowym. Dane statystyczne wskazują, że polskich singli jest najwięcej – blisko 50% w wieku 25-29 lat. W wieku 30-34 lata – 30%, a od 35 roku do 55 roku życia udział singli plasuje się w granicach 21-25% i dalej wzrasta do 40% w grupie wiekowej 56-60 lat. Co czwarty Polak w wieku 24-34 lata jest singlem (w miastach co trzeci) (*Rocznik demograficzny*, 2012). Rodzi się pytanie, czy wspomniane i narastające zmiany związane ze społecznym funkcjonowaniem jednostki należy traktować jako przyczynę czy skutek nieumiejętności tworzenia i podtrzymywania bliskich związków emocjonalnych z innymi ludźmi? Udzielenie odpowiedzi na to pytanie jest niezmiernie trudne, ponieważ człowiek przez całe życie podlega wpływom społecznym. Ukształtowany styl przywiązania, w okresie wczesnego dzieciństwa, wyznacza możliwości tworzenia bliskich związków interpersonalnych w dorosłym życiu (Plopa, 2006; Schachner, Shaver, Gillath, 2008; Żurek 2008). Z kolei dorosłość to okres wielu nowych ról i zadań, podejmowanie których wymaga funkcjonowania zgodnie z oczekiwaniami społecznymi. Nakładają się na to czynniki o wpływie pośrednim, ale też znaczącym, jak na przykład: moda i związane z nią promowanie autonomii, a nawet urbanizacja. Środowisko miejskie, według Żurek (2008), sprzyja wyborowi życia w pojedynkę, oferując więcej usług ułatwiających codzienne życie i możliwości spędzania wolnego czasu, jak również więcej miejsc, w których można spotkać nowe osoby. Uznaje się również, że do dewaluacji małżeństwa prowadzi erotyzacja obecnych związków (Droblik-Vorobei, 2005). Ten złożony układ wpływów jakim człowiek podlega, stanowi o jego możliwościach angażowania się w relacje interpersonalne, przejawem czego jest nie tylko dążenie do bycia w związku, ale również do jego podtrzymywania, umacniania, stabilizowania. Zaangażowanie w relacje wyraża się bowiem w decyzjach, myślach, uczuciach i działaniach, które są ukierunkowane na to, by związek uczynić trwalszym i utrzymać pomimo przeszkód (Wojciszke, 2003). Jest ono kojarzone z kontynuacją związków zarówno szczęśliwych, jak i nieszczęśliwych par (Pryor, Roberts, 2005), przejawia się poprzez chęć bądź obowiązek pozostania w związku (Rhoades i in., 2010) oraz odgrywa istotną rolę w procesie dopasowywania się partnerów (Rhoades, Stanley, Markman, 2012). Zaangażowanie uznaje się za proces złożony, obejmujący trzy wymiary: osobisty – związany z chęcią pozostawania w związku oraz ograniczenia: moralne rozumiane jako powinność i odpowiedzialność za związek i strukturalne

odnoszące się do zobowiązań społecznych (wobec rodziny, potomstwa) czy np.: konsekwencji finansowych (Huston, za: Rostowska, 2008).

Ocenia się, że single jeśli tworzą związki, to są one zwykle krótkotrwałe. Pozbawione zdaniem Jonson (1991, za: Pryor, Roberts, 2005) ograniczeń związanych z opuszczeniem związku (takich jak: emocjonalne, finansowe koszty, brak aprobaty ze strony przyjaciół, rodziny), co obniża osobiste zaangażowanie związane z intencjami podtrzymywania związku. Zdaniem Becka (2000) dochodzi wtedy do niepełnego zaangażowania, tj. takiego, kiedy partnerzy nie wykluczają sytuacji, że związek może się rozpaść. O niepełnym zaangażowaniu nie musi decydować niekorzystna historia związku, ale doświadczenia wyniesione z rodziny podstawowej, np.: moi rodzice też się rozstali lub doświadczenia społeczne – wszyscy moi znajomi rozwiązali swoje związki, to mój pewnie też się rozpadnie. Takie negatywne prognozy skłaniają do zachowań asekuracyjnych, zabiegania o siebie, a nie o związek i nie sprzyjają rozwojowi zaangażowania. Okazuje się, że obawy powstrzymują jednostkę przed angażowaniem się, co z kolei może wzmacniać wspomniane obawy. Natura związku traktowanego jako czasowy i na próbę nie sprzyja pełnemu zaangażowaniu.

Na podstawie badań Stanley i Markman (1992) wyróżniono, w związkach niepoślubionych, dwa konstrukty zaangażowania: – zaangażowanie interpersonalne określane jako oddanie (ang. *interpersonal commitment, dedication*) oraz zobowiązanie (ang. *constraint commitment*). Oddanie wiąże się z dążeniem do podtrzymywania związku przez dłuższy czas i spędzania czasu razem, motywuje jednostkę do budowania i utrzymywania bliskiej relacji z drugą osobą. Oznacza wewnętrzne poczucie, że wraz z partnerem tworzona jest pewna całość. Priorytetem są tu potrzeby partnera/partnerki oraz związku, chęć poświęcania się dla niego/dla niej. Prowadzi do myślenia w kategoriach „my”, pragnienia wspólnej przyszłości. Z kolei zobowiązanie to skłonność do angażowania się w zachowania związane z utrzymywaniem związku. Odzwierciedla wszystkie te powiązania, których zerwanie spowodowałoby, że koszty na skutek odejścia jawią się jako wyższe niż w przypadku pozostania w związku. Odnosi się do presji i okoliczności, które uniemożliwiają przerwanie relacji. To różnego rodzaju czynniki sprawiające, że zakończenie związku jest bardzo trudne. Takimi ograniczeniami mogą być na przykład: moralne powinności dotyczące bycia razem, wspólne mieszkanie, kwestie finansowe (przewidywanie trudności utrzymania się samodzielnego), posiadanie dzieci, presja ze strony rodziny, zasoby połączone z zasobami partnera i trudności związane z ich podziałem, wspólne spłacanie kredytu, spostrzeganie relacji innych par jako mniej pozytywnych. Wymienione, przykładowo, powody wyjaśniają dlaczego związki trwają mimo braku satysfakcji partnerów (Rhoades, Stanley, Markman, 2006, 2012; Rhoades, Stanley, Markman, 2009; Rhoades i in., 2010).

Zgodnie z prezentowaną wcześniej teorią zaangażowania można wskazać na znaczenie jej wymiarów (zaangażowania interpersonalnego – oddania i zobowiązania) jako niezbędnych dla trwałości związku. Im większe zaangażowanie interpersonalne – oddanie partnerów, tym więcej pojawia się zachowań i inwestycji zwią-

zanych z utrzymaniem związku, tj. zobowiązań, które z kolei wzmacniają zaangażowanie interpersonalne.

Zaangażowanie przyczynia się do zadowolenia z relacji i stabilności związku, co widoczne jest w modelu inwestycyjnym. Komponent behawioralny zaangażowania – zobowiązania może być wskaźnikiem stabilności związku, natomiast komponent określany jako oddanie – pragnienie pozostawania w relacji, świadczy jedynie o chęci utrzymania relacji. Partnerzy nie podejmują kroków związanych z zakończeniem związku, ale również nie muszą czynić wysiłków związanych z utrzymywaniem relacji. Niepojawianie się koniecznych zachowań, takich jak na przykład: gotowość do poświęceń, podejmowanie rozmów na tematy trudne, umiejętność powiedzenia przepraszam, może wystarczyć, by zakłócić relacje i doprowadzić do jej rozpadu. Zgodnie z modelem inwestycyjnym okazuje się, że nie tylko wspomniane zachowania interpersonalne zwiastują zmiany w satysfakcji, ale również odzwierciedlają skłonności do utrzymania relacji (Schoebi, Karney, Bradbury, 2012).

Cel badań

Wskazuje się na różnego rodzaju uwarunkowania trudności interpersonalnych i związanych z nimi niepowodzeń dotyczących budowania bliskich związków przez współczesnych młodych dorosłych. Efektem tego jest wzrastająca liczba rozwodów, kohabitacji i osób żyjących w pojedynkę. Dotyczy to również młodych kobiet, które mimo że deklarują znaczenie ról żony i matki ostatecznie niechętnie je podejmują, decydując się na mniej zobowiązujący związek kohabitacyjny albo na życie w pojedynkę. Trwały związek wymaga zaangażowania w relacje na poziomie interpersonalnym – oddania i inwestycyjnym związanym z dążeniem do utrzymania relacji (Rhoades, Stanley, Markman, 2006, 2012; Rhoades, Stanley, Markman, 2009; Rhoades i in., 2010). Czynnikiem decydującym o budowaniu wielowymiarowej (emocjonalnej, społecznej, materialnej) zależności jest poczucie bezpieczeństwa. Okazuje się, że niższa wzajemna zależność i związane z nią niższe poczucie bezpieczeństwa występuje u partnerów kohabitujących, w porównaniu do tych będących w związkach zalegalizowanych (Waite, Joyner, 2000; Cohan, Kleinbaum 2002; Nave-Herz, 2002; Janicka, 2008; Hsueh, Morrison, Doss, 2009; Rhoades, Stanley, Markman, 2012). Dążenie do bezpieczeństwa wymaga bowiem zaakceptowania zależności w relacjach z innymi, co ogranicza jednocześnie poczucie niezależności. Wysoki wskaźnik niezależności przypisywany jest szczególnie singlom (Pillsworth, Haselton, 2005). Trudno im budować związki, ponieważ zgodnie z opinią Jaszewskiej (2006) dla singli liczy się przede wszystkim własne „ja”. Kontakty społeczne singli, w większości, ograniczają się do miejsca pracy i tzw. bezosobowych – internetowych. Osoby żyjące w pojedynkę można jednak podzielić na te, które poszukują kontaktów z innymi oraz te, które takich relacji unikają (DePaulo, Morris, 2005, 2005a; Schachner, Shaver, Gillath, 2008).

Opierając się na wynikach dotychczasowych badań, podjęto próbę zweryfikowania trzech hipotez badawczych:

Hipoteza 1. Występuje zależność między stanem cywilnym a zaangażowaniem w relacje interpersonalne. Pełne zaangażowanie będzie charakteryzowało mężatki w porównaniu do kobiet kohabitujących i singielek.

Hipoteza 2. Poczucie bezpieczeństwa (i jego wymiary) różnicuje istotnie kobiety o różnym stanie cywilnym. Jest ono wyższe u tych ze związków trwałych w porównaniu do singielek.

Hipoteza 3. Poczucie bezpieczeństwa określa poziom zaangażowania w relacje.

Poczucie bezpieczeństwa (i jego wymiary) jest istotnie wyższe u kobiet, które w pełni angażują się w relacje w porównaniu do tych, które mają kontakty sporadyczne oraz przeciętne.

Metoda

Osoby badane

Zbadano 240 kobiet w okresie wczesnej dorosłości (wiek 24-35 lat), studiujących i pracujących zawodowo. Wszystkie badane kobiety były bezdzietne, miały wykształcenie średnie lub wyższe. Były studentkami studiów niestacjonarnych lub podyplomowych. W badaniu uwzględniono trzy grupy kobiet: żyjące w pojedynkę – singielki (80 kobiet), kohabitujące (82 kobiety) oraz mężatki (78 kobiet). Staż bycia w związku dla kobiet kohabitujących i poślubionych wynosił minimum 1 rok. Dobór do badań kobiet żyjących w pojedynkę uwzględniał przyjęte, za DePaulo i Morris (2005) oraz Jaszewską (2006), kryteria zgodnie z którymi uwzględniono singielki, które ukończyły 25 rok życia, żyły we własnym gospodarstwie domowym i w ciągu ostatnich 6 miesięcy nie były zaangażowane w stabilny związek seksualny. Kobiety z trzech badanych grup były homogeniczne również pod względem wieku, na co wskazują wyniki zamieszczone w tabeli 1.

Tabela 1. Wiek badanych kobiet

Kobiety	N	Wiek	Średnia	Odchyl. stand.	Analiza wariancji	
					ANOVA F	p
Singielki	80	25-35	28,7	3,7		
Kohabitujące	82	24-35	27,9	3,3	27,2	0,216
Mężatki	78	25-35	29,1	3,9		
Ogółem	240	24-35	28,5	4,2		

Wiek nie różnicuje istotnie kobiet żyjących w pojedynkę, kohabitujących i mężatek.

Pomiar

Do badań zastosowano ankietę, Kwestionariusz Poczucia Bezpieczeństwa Uchnasta (1990) oraz Wywiad standaryzowany do badania zaangażowania w relacje. W ankiecie uwzględniono pytania dotyczące zmiennych demograficznych. Kwestionariusz Poczucia Bezpieczeństwa Z. Uchnasta wykorzystano do oceny poziomu poczucia bezpieczeństwa. Zawiera on 30 pytań wyodrębnionych z 75-pytaniowej wersji Kwestionariusza Seciurity – Inseciurity (S-I) A. Masłowa. W badaniach psychometrycznych kwestionariuszem uzyskuje się cztery rodzaje wyników: wynik ogólny poczucia bezpieczeństwa (Pb) oraz wyniki związane z poszczególnymi wymiarami poczucia bezpieczeństwa, tj. poczuciem bliskości – Bl (wyznacznik potrzeby przynależności, miłości, bliskości z innymi), stabilności – St (wyznacznik potrzeby bezpiecznego funkcjonowania w codziennym życiu, wpływu na bieg zdarzeń, uporządkowania), poczucie zaufania do siebie – Zs (wyznacznik potrzeby szacunku do siebie, afirmacji siebie). Przy ocenie rzetelności KPB wykorzystano wskaźnik wewnętrznej spójności (MSA) do poszczególnych pytań, jak również dla całego ich zbioru, równoważność międzypółkową oraz stabilność wyników po okresie dwóch tygodni, które uzyskano z badań 75-osobowej grupy studentów. W przypadku stabilności współczynniki rzetelności wynoszą odpowiednio dla PB – $r = 0,93$, dla Bl – $r = 0,89$; dla St – $r = 0,81$; dla Zs – $r = 0,90$. Badanie trafności KPB wymagało odniesienia wyników do innych związanych z tą dziedziną metod psychometrycznych: Kwestionariusza samoaktualizacji Shostroma (POI) i Kwestionariusza osobowości 16-PF R.B. Cattella. Stwierdzono, że procent wyjaśnianych wariancji wyników KPB przy pomocy skal POI wynosi kolejno: PB – 44%, Bl – 24%, St – 35%, Zs – 36%. Zmienność ogólnego wyniku KPB wyjaśniana jest aż w 70% przy pomocy skal 16 – PF, podczas gdy poszczególnych wymiarów: Bl – 41%; St – 58%; Zs – 62%. Wyniki uzyskiwane przy pomocy KPB są w dużej mierze determinowane przez różne układy cech osobowości, które są zgodne z operacyjnymi założeniami sformułowanymi przez Masłowa (Uchnast, 1990).

Wywiad standaryzowany do badania zaangażowania w relację (własnej konstrukcji) służy do oceny poziomu zaangażowania w relacje interpersonalne. Składa się z 15 pytań, na które odpowiedzi uporządkowane są na 4-stopniowej skali. Uzyskane wyniki pozwalają na ocenę ilości i jakości kontaktów interpersonalnych możliwych do zakwalifikowania na jednym z trzech poziomów relacji:

- 1 – brak bliskich relacji lub sporadyczne – słabe angażowanie się związane przede wszystkim z kontaktami w pracy lub/i na uczelni, spędzanie czasu wolnego najczęściej w domu przed telewizorem, przy komputerze, rzadko spotkania towarzyskie i z własnej inicjatywy .
- 2 – poszukiwanie kontaktów – poszukiwanie osób bliskich, bywanie w miejscach spotkań – klubach, kawiarniach, dyskotekach itp., spędzanie czasu wolnego poza domem. Kontakty towarzyskie o różnej częstotliwości i nie zawsze z tymi samymi osobami. Ostatecznie oceniane jako przeciętne.
- 3 – budowanie relacji – podtrzymywanie kontaktów bliskich, zapraszanie, inicjowanie i organizowanie spotkań, troszczenie się o osobę/y, z którymi kontakt jest utrzymywany, zaangażowanie przejawiające się w postaci częstego rozmawia-

nia, otwartego słuchania, ale też zwierzenia się, okazywania wsparcia, obdarowywania. Oceniane jako pełne.

Wyniki badań

Poziom zaangażowania w budowanie bliskich relacji interpersonalnych u kobiet żyjących w pojedynkę, kohabitujących i mężatek prezentuje tabela 2.

Tabela 2. Relacje kobiet singielek, kohabitujących i mężatek

Zaangażowanie w relacje		Singielki	Kohabitujące	Mężatki	Ogółem
Brak lub sporadyczne	N	31	17	3	51
	%	38,7%	20,7%	3,85%	21,25%
Przeciętne – poszukiwanie kontaktów	N	36	45	33	114
	%	45,0%	54,9%	42,3%	47,5%
Pełne – budowanie i podtrzymywanie relacji	N	13	20	42	75
	%	16,3%	24,4%	53,85%	31,25%
Ogółem	N	80	82	78	240
	%	100%	100%	100%	100%

Chi -kwadrat = 43,87 p = 0,001

Potwierdzono hipotezę 1. Istnieje zależność między stanem cywilnym kobiet a poziomem zaangażowania w relacje z innymi ludźmi. Singielki poszukują kontaktów z innymi (45%), ale również znaczny ich udział (38,7%) nie jest zainteresowany kontaktami interpersonalnymi. Wśród kobiet kohabitujących przeważająca część (54,9%) poszukuje kontaktów. Z kolei mężatki ujawniają zachowania ukierunkowane na budowanie i podtrzymywanie relacji (53,85%), ale również zorientowane są na poszukiwanie kontaktów (42,3%).

Zgodnie z dotychczasowymi wynikami badań czynnikami psychologicznymi, które zapewniają efektywność w budowaniu bliskich relacji interpersonalnych jest poczucie bezpieczeństwa (Płopa, 2005; Janicka, 2006). Dalsze analizy będą miały na celu określenie występowania i nasilenia tej zmiennej, w trzech grupach badanych kobiet, co prezentują tabele 3 i 3a.

Tabela 3. Poczucie bezpieczeństwa u singielek, kobiet kohabitujących i mężatek

Poczucie bez- pieczeństwa		<i>N</i>	Średnia	Odchyl. stand.	Błąd Stand.	Analiza Wariancji ANOVA <i>F</i>	<i>p</i>
PB – wynik ogólny	Singelki	80	16,1	5,51	0,71	6,245	0,002
	Kohabitujące	82	14,6	5,41	0,70		
	Mężatki	78	18,2	5,95	0,77		
	Ogółem	240	16,3	5,79	0,43		
PB – poczucie bliskości	Singelki	80	6,8	1,93	0,25	3,528	0,031
	Kkohabitują- cee	82	6,5	1,99	0,26		
	Mężatki	78	7,4	2,13	0,28		
	Ogółem	240	6,9	2,05	0,15		
PB – poczucie stabilności.	Singelki	80	4,4	2,27	0,29	5,381	0,005
	Kohabitujące	82	4,3	2,53	0,33		
	Mężatki	78	5,6	2,64	0,34		
	Ogółem	240	4,8	2,54	0,19		
PB – poczucie zaufania	Singelki	80	5,0	2,77	0,36	4,151	0,017
	Kohabitujące	82	3,9	2,64	0,34		
	Mężatki	78	5,2	2,52	0,33		
	Ogółem	240	4,7	2,69	0,20		

Tabela 3a. Porównania wielokrotne z wykorzystaniem testu Tukeya HSD

Poczucie bezpieczeństwa	Stan cywilny	Stan cywilny	Istotność
PB – wynik ogólny	Singelki	Kohabitujące	0,297
		MĘŻATKI	0,108
PB – poczucie bliskości.	Kohabitujące	Mężatki	0,002
		Singelki	0,610
PB – poczucie bliskości.	Kohabitujące	Mężatki	0,218
		MĘŻATKI	0,026
PB – poczucie stabilności.	Singelki	Kohabitujące	0,953
		MĘŻATKI	0,022
PB – poczucie stabilności.	Kohabitujące	Mężatki	0,009
		Singelki	0,067
PB – poczucie zaufania	Kohabitujące	Mężatki	0,895
		MĘŻATKI	0,021

Hipoteza 2 nie została potwierdzona. Singielki i mężatki różnicuje tylko jeden wymiar poczucia bezpieczeństwa jakim jest poczucie stabilności ($p = 0,022$).

Mężatki przejawiają istotnie wyższe poczucie stabilności stanowiące o potrzebie bezpiecznego funkcjonowania w codziennym życiu, wpływu na bieg zdarzeń i uporządkowania, w porównaniu z singielkami. Poczucie bezpieczeństwa istotnie różnicuje kobiety kohabitujące i mężatki odnośnie do ogólnego wyniku ($p = 0,002$) jak i jego wymiarów: poczucia bliskości z ludźmi, które związane jest z poczuciem przynależności i miłości ($p = 0,026$), poczucia stabilności, ładu ($p = 0,009$) oraz zaufania, szacunku do siebie ($p = 0,021$). Mężatki charakteryzuje istotnie wyższe poczucie bezpieczeństwa niż kobiety kohabitujące. Pozycja mężatki jest wyżej oceniana, co może skutkować obawami i niepewnością kohabitujących kobiet. Kohabitacja uznawana jest bowiem za związek o mniejszej trwałości i stabilności, w porównaniu do małżeństwa (Seltzer, 2000; Waite, Joyner, 2000; Nave-Herz 2002, 2002a; Binstock, 2003; Brown, 2003; Kline i in., 2004; Janicka 2009).

Poczucie bezpieczeństwa kobiet o różnym poziomie zaangażowania w relacje prezentują tabele 4 i 4a.

Tabela 4. Poczucie bezpieczeństwa badanych kobiet o różnym zaangażowaniu w relacje

PB – poczucie bezpieczeństwa		N	Średnia	Odchyl. Stand.	Błąd stand.	Analiza wariancji ANOVA	
						F	p
PB – wynik ogólny	brak lub sporadyczne	51	12,84	5,003	0,822	34,10	0,001
	przeciętne	114	14,95	5,174	0,558		
	pełne	75	20,63	4,538	0,601		
PB – poczucie bliskości	brak lub sporadyczne	51	6,05	1,957	0,322	13,57	0,001
	przeciętne	114	6,55	1,950	0,210		
	pełne	75	7,95	1,836	0,243		
PB – poczucie stabilności	brak lub sporadyczne	51	3,59	2,127	0,350	22,90	0,001
	przeciętne	114	4,16	2,295	0,247		
	pełne	75	6,42	2,352	0,312		
PB – poczucie zaufania	brak lub sporadyczne	51	3,24	2,443	0,402	19,19	0,001
	przeciętne	114	4,26	2,441	0,263		
	pełne	75	6,25	2,488	0,330		

Tabela 4a. Porównania wielokrotne – test Tukeya

PB – poczucie bezpieczeństwa	Zaangażowanie w relacje	Zaangażowanie w relacje	Istotność
PB – wynik ogólny	brak lub sporadyczne	przeciętne	0,078
		pełne	0,001
PB – poczucie bliskości	brak lub sporadyczne	przeciętne	0,393
		pełne	0,001
PB – poczucie stabilności	brak lub sporadyczne	przeciętne	0,416
		pełne	0,001
PB – poczucie zaufania	brak lub sporadyczne	przeciętne	0,093
		pełne	0,001

Pozytywnie zweryfikowano hipotezę 3. Poczucie bezpieczeństwa – wynik ogólny oraz jego wymiary (bliskość, stabilność i zaufanie) okazały się istotnie wyższe u kobiet, które mają częste kontakty – w pełni się angażują (budują i podtrzymują relacje z innymi) w porównaniu do tych, które mają kontakty sporadyczne ($p = 0,001$) oraz przeciętne (poszukują kontaktów, które zwykle mają charakter czasowy) ($p = 0,001$). Podkreśla się znaczenie poczucia bezpieczeństwa dla relacji z innymi ludźmi. Osoby doświadczające poczucia bezpieczeństwa spostrzegają innych ludzi jako przyjaznych, życzliwych, serdecznych. Towarzyszy temu brak wrogości i konfliktowości oraz tolerancja. Takie osoby mają skłonność raczej do ukierunkowywania się na świat i innych ludzi niż na siebie samego. Utrzymują serdeczne relacje z otoczeniem, natomiast deprivacja poczucia bezpieczeństwa wpływa na odmienne zachowanie. Pojawia się tu brak akceptacji, poczucie odrzucenia. Osoby takie czują się niekochane, traktowane chłodno i bez życzliwości. Doświadczają samotności, wyobcowania, subiektywnej izolacji i niepokoju. Budzi to negatywne nastawienie do otoczenia – brak zaufania, niechęć i zazdrość, a nawet wrogość wobec innych ludzi (Uchnast, 1990). Ponadto osoby o niskim poczuciu bezpieczeństwa zwykle dążą do redukcji deficytów emocjonalnych aniżeli do tworzenia wspólnoty z drugim człowiekiem opierającej się na relacjach podmiotowych i symetrycznych (Steuden, Borczon, 2002). Konsekwencją są zachowania indywidualistyczne.

Kolejne tabele (5, 6, 7) prezentują wyniki dotyczące poczucia bezpieczeństwa i zaangażowania w relacje dla trzech grup kobiet – singielek, kohabitujących i mężatek.

Tabela 5. Poczucie bezpieczeństwa singielek o różnym poziomie zaangażowania w relacje

PB – poczucie bezpieczeństwa	Zaangażowanie w relacje	N	Średnia	Odchyl. stand.	Błąd stand.	Analiza wariancji ANOVA	
						F	p
PB – wynik ogólny	brak lub sporadyczne	31	13,65	4,88	1,02	10,95	0,001
	przeciętne	36	16,04	4,78	0,92		
	pełne	13	22,10	4,46	1,41		
PB – poczucie bliskości	brak lub sporadyczne	31	6,30	2,03	0,42	3,74	0,030
	przeciętne	36	6,70	1,73	0,33		
	pełne	13	8,20	1,69	0,53		
PB – poczucie stabilności	brak lub sporadyczne	31	3,74	2,00	0,42	2,78	0,070
	przeciętne	36	4,48	2,15	0,41		
	pełne	13	5,70	2,75	0,87		
PB – poczucie zaufania	brak lub sporadyczne	31	3,70	2,27	0,47	12,98	0,001
	przeciętne	36	4,85	2,51	0,48		
	pełne	13	8,20	1,99	0,63		

Tabela 5a. Porównania wielokrotne – test Tukeya

PB – poczucie bezpieczeństwa	Zaangażowanie w relacje	Zaangażowanie w relacje	Istotność
PB – wynik ogólny	brak lub sporadyczne	przeciętne	0,191
		pełne	0,001
	przeciętne	przeciętne	0,003
		pełne	0,727
PB – poczucie bliskości	brak lub sporadyczne	przeciętne	0,024
		pełne	0,081
PB – poczucie stabilności	brak lub sporadyczne	przeciętne	0,466
		pełne	0,050
	przeciętne	przeciętne	0,302
		pełne	0,199
PB – poczucie zaufania	brak lub sporadyczne	przeciętne	0,001
		pełne	0,001
	przeciętne	przeciętne	0,001

Poczucie bezpieczeństwa okazało się istotnie wyższe u singielek budujących kontakty z innymi niż u tych, które mają kontakty sporadyczne ($p = 0,001$) oraz poszukują kontaktów ($p = 0,003$). Podobny kierunek różnic dotyczy poczucia zaufania. Poczucie bliskości, związane z doświadczaniem przynależności i miłości, okazało się korzystniejsze u singielek angażujących się w relacje w porównaniu jedynie do tych, którym kontaktów brakuje lub nawiązują je rzadko ($p = 0,024$). Poczucie stabilności nie różnicuje singielek zabiegających o kontakty, budujących relacje i tych, które nie są zainteresowane relacjami. Uporządkowanie i bezpieczne funkcjonowanie w codziennym życiu nie stanowi o poziomie zaangażowania singielek w relacje z innymi ludźmi.

Relacje singla, w większości koleżeńskie i przyjacielskie, nie wymagają pełnego zaangażowania obejmującego też inwestycje i ponoszenie kosztów. Mniejsze straty emocjonalne, materialne w sytuacji wyjścia ze związku czynią go mniej stabilnym, bardziej podatnym na stresory zewnętrzne i naznaczają większym ryzykiem rozstania (Ambert, 2009; Gold, Sen, Hayward, 2010).

Tabela 6. Poczucie bezpieczeństwa kobiet kohabitujących o różnym poziomie zaangażowania w relacje

PB – poczucie bezpieczeństwa	Zaangażowanie w relacje	N	Średnia	Odchyl. stand.	Błąd stand.	Analiza wariacji ANOVA	
						F	p
PB – wynik ogólny	brak lub sporadyczne	17	10,92	5,28	1,52	10,60	0,001
	przeciętne	45	13,94	4,65	0,81		
	pełne	20	19,00	4,29	1,11		
PB – poczucie bliskości	brak lub sporadyczne	17	5,50	1,93	0,56	3,70	0,031
	przeciętne	45	6,33	1,90	0,33		
	pełne	20	7,47	1,88	0,49		
PB – poczucie stabilności	brak lub sporadyczne	17	3,08	2,43	0,70	6,04	0,004
	przeciętne	45	3,91	2,26	0,39		
	pełne	20	6,00	2,45	0,63		
PB – poczucie zaufania	brak lub sporadyczne	17	2,33	2,81	0,81	5,55	0,006
	przeciętne	45	3,73	2,21	0,39		
	pełne	20	5,47	2,70	0,70		

Tabela 6a. Porównania wielokrotne – test Tukeya

PB – poczucie bezpieczeństwa	Zaangażowanie w relacje	Zaangażowanie w relacje	Istotność
PB – wynik ogólny	brak lub sporadyczne	przeciętne	0,145
		pełne	0,0001
PB – poczucie bliskości	przeciętne	pełne	0,003
	brak lub sporadyczne	przeciętne	0,401
PB – poczucie bliskości		pełne	0,026
	przeciętne	pełne	0,144
PB – poczucie stabilności	brak lub sporadyczne	przeciętne	0,550
		pełne	0,006
PB – poczucie stabilności	przeciętne	pełne	0,016
	brak lub sporadyczne	przeciętne	0,221
PB – poczucie zaufania		pełne	0,005
	przeciętne	pełne	0,068

Kobiety kohabituujące w pełni zaangażowane w relacje z innymi posiadają wyższe poczucie bezpieczeństwa niż te z relacjami sporadycznymi ($p=,0001$) oraz zabiegające o relacje ($p=,003$). Podobne różnice odnoszą się do poczucia stabilności i plasują się odpowiednio na poziomie $p=,006$ i $p=,016$. Istotnie wyższe u kobiet zaangażowanych niż u tych, które nie dążą do nawiązywania kontaktów okazało się poczucie bliskości ($p=,026$) i zaufania ($p=,005$).

Tabela 7. Poczucie bezpieczeństwa u mężatek o różnym poziomie zaangażowania w relacje

PB – poczucie bezpieczeństwa	Zaangażowanie w relacje	N	Śred- nia	Odchyl. stand.	Błąd stand.	F	p
PB – wynik ogólny	brak lub sporadyczne	3	15,00	1,41	1,00	9,166	0,001
	przeciętne	33	15,12	6,08	1,19		
	pełne	42	20,94	4,59	0,81		
PB – poczucie bliskości	brak lub sporadyczne	3	6,50	,71	0,50	3,784	0,029
	przeciętne	33	6,65	2,26	0,44		
	pełne	42	8,09	1,87	0,33		
PB – poczucie stabilności	brak lub sporadyczne	3	5,00	1,41	1,00	9,753	0,001
	przeciętne	33	4,15	2,52	0,50		
	pełne	42	6,84	2,16	0,38		
PB – poczucie zaufania	brak lub sporadyczne	3	3,50	0,71	0,50	4,079	0,022
	przeciętne	33	4,31	2,59	0,51		
	pełne	42	6,00	2,27	0,40		

Tabela 7a. Porównania wielokrotne – test Tukeya

PB – poczucie bezpieczeństwa	Zaangażowanie w relacje	Zaangażowanie w relacje	Istotność
PB – wynik ogólny	brak lub sporadyczne	przeciętne	1,000
		pełne	0,277
	przeciętne	pełne	0,001
PB – poczucie bliskości.	brak lub sporadyczne	przeciętne	0,994
		pełne	0,535
	przeciętne	pełne	0,026
PB – poczucie stabilności.	brak lub sporadyczne	przeciętne	0,873
		pełne	0,523
	przeciętne	pełne	0,001
PB – poczucie zaufania	brak lub sporadyczne	przeciętne	0,891
		pełne	0,333
	przeciętne	pełne	0,026

U mężatek dominują relacje na poziomie zaangażowania – wysokim i przeciętnym. Różnice poczucia bezpieczeństwa dotyczące wyniku ogólnego jak i trzech jego poziomów bliskości, stabilności i zaufania okazały się istotnie wyższe u tych kobiet, które przejawiają pełne zaangażowanie w relacje z innymi w porównaniu do tych, które mają relacje na poziomie przeciętnym i ich poszukują ($p \leq 0,001$). Poczucie bezpieczeństwa nie różnicuje istotnie kobiet sporadycznie angażujących się i tych o przeciętnym zaangażowaniu, tj poszukujących kontaktów z innymi osobami.

Dyskusja

Prezentowane wyniki badań własnych wskazują na różnice dotyczące poczucia bezpieczeństwa i zaangażowania w relacje u kobiet o różnym stanie cywilnym. Wyższy poziom poczucia bezpieczeństwa, jest właściwy dla mężatek w porównaniu do kobiet kohabitujących i singielek. Różnice między singielkami i mężatkami wystąpiły jedynie w jednym wymiarze poczucia bezpieczeństwa jakim okazała się stabilność. Właściwy dla singielek niższy poziom poczucia stabilności niewątpliwie ogranicza ich predyspozycje również społeczne i tylko kwestią interpretacji samego singla jest to czy woli on spostrzegać siebie jako osobę o ograniczonych szansach na związek, czy odrzucającą możliwości tworzenia związku – singiel z wyboru. Nie ma to jednak większego znaczenia, ponieważ poczucie bezpieczeństwa jest kształtowane w wyniku relacji z innymi ludźmi oraz pod wpływem ich opinii. Badania pokazały, że single są odrzucani, piętnowani, a nawet dyskryminowani zarówno w wymiarze interpersonalnym (preferowanie par), jak i w sferze zawodowej (mniejsze wynagrodzenie) (DePaulo, Morris, 2005; DePaulo, 2006). Są oni postrzegani (przez kobiety i mężczyzn, o różnym statusie cywilnym) jako osoby mniej ciepłe, mniej opiekuńcze, o mniejszych umiejętnościach społecznych i satysfakcji z życia (Hertel i in., 2007; Greitemeyer, 2009). Stąd najbardziej dążą do zmiany swojego statusu single, potem kohabitujący a najmniej poślubieni (Greitemeyer 2009). Okazuje się, że single postrzegają zarazem plusy swego stanu, do których należą niezależność, prywatność, więcej czasu wolnego, jak i jego minusy – brak bezpieczeństwa, groźba osamotnienia (Żurek, 2008).

Poczucie bezpieczeństwa wyraźniej różnicuje mężatki i kobiety kohabitujące. Okazało się ono istotnie wyższe u mężatek, co odnosi się do wszystkich wymiarów poczucia bezpieczeństwa oraz jego wyniku ogólnego. Wyraźniejsze różnice w poczuciu bezpieczeństwa między mężatkami a kobietami kohabitującymi niż między mężatkami a singielkami mogą wynikać z nieklarownej pozycji kobiet kohabitujących. Ich status jest niepewny – plasuje się między statusem mężatki i singielki. Badania dowodzą, że większość kobiet preferuje związek zalegalizowany, traktując kohabitację jako tymczasową formę życia, która ma prowadzić do małżeństwa (Huang i in., 2011; Janicka, 2011). Czasowe traktowanie związku, co dotyczy kohabitacji, wpływa niekorzystnie na poczucie bezpieczeństwa, szczególnie kobiet (Meyer, 1993; Kwak, 1994; Kotlarska-Michalska, 1997; Vaskovics, Rupp, Hofmann, 1997; Hohenester, 2000; Janicka, 2006). Osoby kohabitujące zdecydowanie częściej doświadczają problemów związanych z poczuciem bezpieczeństwa i przywiązaniem niż osoby poślubione (Hsueh, Morrison, Doss, 2009). Poczucie bezpieczeństwa, na

poziomie stosunków międzyludzkich, objawia się bowiem takim zaangażowaniem w związek z drugą osobą, które prowadzi do jego legalizacji (Niemelä, 1997). Za główny wskaźnik poczucia bezpieczeństwa uznaje się więź z najbliższą rodziną. Jest ona szczególnie silna w związkach małżeńskich i tu przede wszystkim współmałżonek, w porównaniu z rodzicami, przyjaciółmi, a nawet własnymi dziećmi, jest postrzegany jako osoba będąca źródłem pomocy i wsparcia w sytuacjach trudnych. Niewątpliwie partnerzy kohabitujący pozbawieni są tak silnej więzi zarówno na poziomie materialnym, jak i wzajemnych relacji, co gwarantuje jedynie związek o charakterze instytucjonalnym (Kotlarska-Michalska, 1997, 1997a).

Badania własne wskazały na zależność między stanem cywilnym kobiet a poziomem zaangażowania w relacje z innymi ludźmi ($p = 0,001$). Pełne zaangażowanie, przejawem czego jest budowanie i podtrzymywanie relacji z innymi ludźmi, dotyczy przede wszystkim mężatek. Zaangażowanie stanowi o potencjalnych możliwościach budowania trwałego związku i zależy od poczucia bezpieczeństwa. Wyższe poczucie bezpieczeństwa występuje u mężatek zaangażowanych w relacje, co ujawnia się również inwestowaniem w związek i akceptacją ponoszonych kosztów związanych z pełnionymi rolami. Mężatki inicjują i organizują spotkania rodzinne, towarzyskie. Są bardziej otwarte na problemy innych, bardziej bezinteresowne i chętniej udzielają wsparcia, w porównaniu do kobiet kohabitujących i żyjących w pojedynkę. Wcześniej prowadzone badania potwierdzają wysokie zaangażowanie kobiet poślubionych. Okazuje się, że po zawarciu małżeństwa liczba godzin poświęconych obowiązkom domowym szczególnie wzrasta u kobiet. Mężatki wykonują więcej zadań domowych niż kobiety kohabitujące i singielki (Baxter, Haynes, Hewitt, 2010). Podkreśla się, że odpowiedzialne podejmowanie ważnych i kompatybilnych ról stanowi określoną inwestycję w związek i może blokować zamiary jego opuszczenia (Lee, Ono, 2012). Małżeństwo to związek, który od początku trwania zwykle opiera się na zaangażowaniu interpersonalnym, rozumianym jako oddanie oraz na zobowiązaniach. Małżonkowie inwestują w związek w poczuciu bezpieczeństwa związanego z przeświadczeniem, że będzie on trwał zawsze.

Osoby kohabitujące są mniej zaangażowane w związek, przejawem czego jest ograniczanie inwestycji, unikanie kosztów, co ułatwia im wyjście ze związku. Znajduje to potwierdzenie również w badaniach Schoebi, Karney i Bradbury (2012). Z kolei osoby żyjące w pojedynkę poszukują osoby bliskiej, ale z uwagi na właściwe im niższe poczucie bezpieczeństwa częściej tworzą związki koleżeńskie, przyjacielskie, które nie wymagają pełnego zaangażowania. Trudności dotyczące angażowania się w relację stanowią o mniejszych możliwościach utrzymania związku. Palus (2010) podaje, że trudności w budowaniu trwałych związków przez singli upatruje się w ich słabych kompetencjach relacyjnych oraz wyższym, niż u osób będących w związkach trwałych, lęku przed odrzuceniem i mniejszym komforcie związanym z bliskością w relacji.

O zaangażowaniu w relację, które prowadzi do zawierania i podtrzymywania związków, decyduje złożony układ czynników zarówno tych wewnętrznych, jak na przykład: badane poczucie bezpieczeństwa, jak i zewnętrznych dyktowanych

dokonującymi się zmianami społeczno-ekonomicznymi. Sprostanie wzrastającym wymaganiom codziennego życia, a szczególnie tym związanym z aktywnością zawodową sprzyja angażowaniu się bardziej w zadania rozwijające kwalifikacje niż w te dotyczące budowania relacji. Z badań wynika, że młode kobiety dążą do bycia w związku, poszukują związku, ale mają trudności z jego podtrzymaniem, umacnianiem, stabilizowaniem. Można dyskutować – co jest tego przyczyną? Niewątpliwie styl życia stanowi o podejmowaniu roli, która jest z nim związana. Stąd mężatki czują się bardziej bezpieczne w swych związkach i dzięki temu bardziej angażują się w relację z partnerem niż kobiety kohabitujące czy singielki. Nie można jednak wykluczyć, że zaangażowanie i związane z nim poczucie bezpieczeństwa selekcjonują kobiety do małżeństwa, kohabitacji czy życia w pojedynkę.

Literatura cytowana

- Ambert, A.M. (2009). *Divorce: Facts, Causes, and Consequences. Contemporary family trends*. Ottawa: The Vanier Institute of the Family.
- Baxter, J. Haynes, M., Hewitt, B. (2010). Pathways into marriage: Cohabitation and the domestic division of labor. *Journal of Family Issues*, 31, 11, 1507-1529.
- Beck, A.T. (2000). *Miłość nie wystarcza*. Poznań: Media Rodzina of Poznań.
- Binstock, G. (2003). Separations, reconciliations and living apart in cohabiting and marital Unions. *Journal of Marriage and Family*, 65, 2, 432-443.
- Brown, S.L. (2003). Relationship quality dynamics of cohabitating unions. *Journal of Family Issues*, 24, 5, 583-601.
- Cohan, C.L., Kleinbaum, S. (2002). Toward a greater understanding of the cohabitation effect: premarital cohabitation and marital communication. *Journal of Marriage and the Family*, 64, 1, 180-192.
- DePaulo, B.M. (2006). *Singled out*. New York, NY: St. Martin's Press.
- DePaulo, B.M., Morris, W.G. (2005). Singles in society and in science. *Psychological Inquiry* 16, 57-83.
- DePaulo, M.B., Morris, W.L. (2005a). Should singles and the scholars who study them make their mark or stay in their place? *Psychological Inquiry* 16, 2/3, 142-149.
- Droblik-Vorobei, T.A. (2005). What college students think about problems of marriage and having children. *Russian Education and Society*, 47, 47-57.
- Gold, K.J., Sen, A., Hayward, R.A. (2010). Marriage and cohabitation outcomes after pregnancy loss. *Pediatrics*, 5, 125-202.
- Greitemeyer, T. (2009). Stereotypes of singles: Are singles what we think? *European Journal of Social Psychology*, 39, 368-383.
- Hertel, J., Schütz, A., DePaulo, B., Morris, W.L., Stucke, T.S. (2007). Sie ist Single ..., na und? Wie werden Singles im Vergleich zu verheirateten Personen wahrgenommen? *Zeitschrift für Familienforschung*, 19, 2, 139-158.
- Hohenester, B.(2000). *Dyadische Einheit. Zur sozialen Konstitution der ehelich Beziehung*. Konstanz: UVK Universitätsverlag Konstanz GmbH.
- Huang, P.M., Smock, P.J., Manning, W.D., Bergstrom-Lynch, C.A. (2011). He says, she says: Gender and cohabitation. *Journal of Family Issues*, 32, 7, 876-905.

- Hsueh, A.C., Morrison, K.R., Doss, B.D. (2009). Qualitative reports of problems in cohabiting relationships: Comparisons to married and dating relationships. *Journal of Family Psychology*, 23, 2, 236-246.
- Jamieson, L., Anderson, M., McCrone, D., Bechhofer, F., Steward, R., Li Y. (2002). Cohabitation and commitment: Partnership plans of young men and women. *Sociological Review*, 50 (3), 356-377.
- Janicka, I. (2006). *Kohabitacja a małżeństwo w perspektywie psychologicznej. Studium porównawcze*. Łódź: Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego.
- Janicka, I. (2008). Dynamika związku a wzajemna zależność kohabitujących partnerów. In: M. Bogdanowicz (red.), M. Lipowska (red.). *Rodzinne, edukacyjne i psychologiczne wyznaczniki rozwoju* (s. 71-82). Kraków: Oficyna Wydawnicza Impuls.
- Janicka, I. (2009). Ryzyko kryzysów i konfliktów w związkach kohabitacyjnych. *Przegląd Psychologiczny*, 52, 3, 293-308.
- Janicka, I. (2011). Satisfaction with marriage in the case of pre-nuptially cohabitating and non-cohabitating couples. W: H. Liberska (red.). *Relations in Marriage and Family: Genesis, Quality and Development* (s. 51-65). Bydgoszcz: Wydawnictwo Uniwersytetu Kazimierza Wielkiego.
- Janicka, I. (2012). Poczucie dobrostanu u osób poślubionych, kohabitujących i singli. W: T. Rostowska, A. Lewandowska-Walter (red.). *Małżeństwo i rodzicielstwo a zdrowie* (s. 26-53). Toruń: Wydawnictwo Adam Marszałek.
- Jaszewska, D. (2006). Single. *W drodze*, 3.
- Kotlarska-Michalska, A. (1997). Stosunki międzyludzkie jako sfera bezpieczeństwa i zagrożenia. W: A. Kotlarska-Michalska, T. Rusanen, P. Niemelä (red.), *Poczucie bezpieczeństwa społecznego w świetle badań polsko-fińskich*. Poznań: Wydawnictwo Agencja Reklamowo-Promocyjna „Promocja 21”.
- Kotlarska-Michalska, A. (1997a). Bezpieczeństwo społeczne jako kategoria polityki społecznej i pojęcie socjologiczne. W: A. Kotlarska-Michalska, T. Rusanen, P. Niemelä (red.), *Poczucie bezpieczeństwa społecznego w świetle badań polsko-fińskich*. Poznań: Wydawnictwo Agencja Reklamowo-Promocyjna „Promocja 21”.
- Kline, G.H., Stanley, S.M., Markman, H.J., Olmos-Gallo, P.A., St. Peters, M., Whitton, S.W., Prado, L.M. (2004). Timing is everything: Pre-engagement cohabitation and increased risk for poor marital outcomes. *Journal of Family Psychology*, 18, 2, 311-318.
- Kwak, A. (1994). *Rodzina i jej przemiany*. Warszawa: Instytut Stosowanych Nauk Społecznych UW.
- Kwak A.(2005). *Rodzina w dobie przemian. Małżeństwo i kohabitacja*. Warszawa: Wydawnictwo Akademickie „Żak”.
- Lee, K.S., Ono, H. (2012). Marriage, Cohabitation and Happiness: A Cross-National Analysis of 27 Countries. *Journal of Marriage and Family*, 74, 953-972.
- Meyer, T. (1993). Der Monopolverlust der Familie. Vom Teilsystem Familie zum Teilsystem privater Lebensformen. *Kölner Zeitschrift für Soziologie und Sozialpsychologie*, 45, 23-40.

- Mortensen, O., Torsheim, T., Melkevik, O., Thuen F. (2012). Adding a baby to the equation. Married and cohabiting women's relationship satisfaction in the transition to parenthood. *Family Process*, 51, 1, 122-139.
- Nave-Herz, R. (2002). Über die Gegenwart prägende Prozesse familialer Veränderungen: Thesten und Anti-Thesten. W: H.G. Krüsselberg, H. Reichmann (red.), *Zukunftsperspektive Familie und Wirtschaft* (s. 133-150). Graftschaf: Vektor-Verlag.
- Nave-Herz, R. (2002a). Wanden und Kontinuität in der Bedeutung, in der Struktur und Stabilität von Ehe und Familie in Deutschland. W: R. Nave-Herz *Kontinuität und Wandel der Familie in Deutschland*. Stuttgart: Enke.
- Niemelä, P. (1997). Pojęcie poczucia bezpieczeństwa i poczucia zagrożenia. W: A. Kotlarska-Michalska, T. Rusanen, P. Niemelä, *Poczucie bezpieczeństwa społecznego w świetle badań polsko-fińskich*. Poznań: Wydawnictwo Agencja Reklamowo-Promocyjna „Promocja 21”.
- Palus, K. (2010). *Wybrane psychologiczne uwarunkowania braku partnera życiowego w okresie wczesnej dorosłości*. Poznań: Wydawnictwo Naukowe UAM.
- Pillsworth, E.G., Haselton, M.G. (2005). The Evolution of Coupling. *Psychological Inquiry*, 16, 2/3, 98-104.
- Platell, A. (2006). *Can a career women really be good wife*. Sidney: „Daily Telegraph”.
- Plopa, M. (2005). *Psychologia rodziny. Teoria i badania*. Elbląg: Wydawnictwo Elbląskiej Uczelni Humanistyczno-Ekonomicznej.
- Plopa, M. (2006). *Więzi w małżeństwie i rodzinie. Metody badań*. Kraków: Oficyna Wydawnicza Impuls.
- Pryor, J., Roberts, J. (2005). What is commitment? How married and cohabiting parents talk about their relationship. *Family Matters*, 71, 24-31.
- Rhoades, G.K., Stanley, S.M., Markman, H.J. (2006). Pre-engagement cohabitation and gender asymmetry in marital commitment. *Journal of Family Psychology*, 20 (4), 553-560.
- Rhoades, G.K., Stanley, S.M., Markman, H.J. (2009). Couples relations for cohabitation: Assotiations with individual well-being and relationship quality. *Journal of Family Issues*, 30, 2, 233-258.
- Rhoades, G.K., Stanley, S.M., Kelmer, G., Markman H.J. (2010). Physical aggression in unmarried relationships: the roles of commitment and constraints. *Journal of Family Psychology* 24, 6, 678-687.
- Rhoades, G.D., Stanley, S.M., Markman, H.J. (2012). The impact of the transition to cohabitation on relationship functioning: Cross-sectional and longitudinal findings. *Journal of Family Psychology*, 26 (3) 348-358.
- Rocznik Demograficzny* (2012). Warszawa: GUS.
- Rostowska, T. (2008). *Małżeństwo, rodzina, praca a jakość życia*. Kraków: Oficyna Wydawnicza Impuls.
- Schachner, D.A., Shaver, F.R., Gillath, O. (2008). Attachment style and long-term singlehood. *Personal Relationships*, 15, 479-491.
- Schneer, J.A., Reitman, F. (2002). Managerial life without a wife: Family structure and managerial career success. *Journal of Business Ethics*, 37: 25-38.

- Schoebi, D., Karney, B.R., Bradbury, T.N. (2012). Stability and change in the first 10 years of marriage: Does commitment confer benefits beyond the effects of satisfaction. *Journal of Personality and Social Psychology*, 102 (4),729-742.
- Seltzer, J. (2000). Families formed outside of marriage. *Journal of Marriage and the Family*, 62, 1247-1268.
- Slany, K. (2006). *Alternatywne formy życia małżeńsko-rodzinnego w ponowoczesnym świecie*. Kraków: Zakład Wydawniczy – Nomos.
- Stanley, S.M., Rhoades, G.K., Markman, H.J. (2006). Sliding versus deciding : inertia and the premarital cohabitation effect. *Family Relations*, 55, 499-509.
- Stanley, S.M., Markman, H.J. (1992). Assessing commitment in personal relationships . *Journal of Marriage and Family*, 54, 595-608.
- Studen, S., Borczon, I. (2002). Koncepcja małżeństwa własnego i obraz małżeństwa rodziców u młodzieży o różnym poziomie poczucia bezpieczeństwa. W: T. Rostowska, J. Rostowski (red.), *Rodzina – Rozwój – Praca*. Łódź: WSI.
- Szlendak, T. (2012). *Socjologia rodziny. Ewolucja, historia, zróżnicowanie*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Uchnast, Z. (1990). Metoda pomiaru poczucia bezpieczeństwa. W: A. Januszewski, Z. Uchnast, T. Witkowski (red.) *Wykłady z psychologii w KUL* (t. 5). Lublin: Wydawnictwo KUL.
- Vaskovics, L.A., Rupp, M., Hofmann, B. (1997). *Lebensverläufe in der Moderne: Nichteheleche Lebensgerneinschaften. Eine sociologische Längsschnittstudie*. Opladen: Leske + Budrich.
- Waite, L.J. Joyner, K. (2000). Emotional and physical satisfaction in married, cohabiting and dating sexual unions: Do men and women differ? W: E. Laumann, R. Michael (red.), *Sex, Love, Health in America*. Chicago: University of Chicago Press.
- Wojciszke, B. (2003). *Psychologia miłości*. Gdańsk: Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne.
- Żurek, A. (2008). *Single. Żyjąc w pojedynkę*. Poznań: Wydawnictwo Naukowe UAM.